

Strandförskjutningen i Mälardalen - Risberg/Alm 2017-02-12

Rapport från Jan Risbergs och Göran Alms föreläsning på Bro bibliotek.

När du läser detta har Börje Sandéns inledande ord den 12 febr utökats med sådant som inte togs upp vid den inledande presentationen före Jan Risbergs och Göran Alms föredragningar på biblioteket i Bro. Artikeln skall främst ses som en fortsättning på höstens föreläsning, då vi förutspådde de föreläsningar som nu så förtjänstfullt genomfördes i Brohuset. (Länk till höstens föreläsning finns längst ner på sid 5.)

UKF har beställt ett bildspel av **Göran Alm**, som kommer att visa vårt områdes uppstigande ur havet. Det kommer vi att visa under bättre ljusförhållanden. I den här rapporten är det framför allt två stora vattensystemen vi vill upplysa om, så att vi förstår varför det ibland kunnat bli ”onaturligt” stora översvämningar.

Det kan, som vi sett, bli väldiga vattenmängder som skall tränga sig ut i det smala sundet, som **Jan Risberg** så fyndigt beskrev som ”världens kortaste flod” – ett vattendrag där vattnet strömmar fram.

Det var Biblioteket och det ideellt arbetande Forskningsinstitut, UKF, som stod för arrangemanget i Brohuset den 12 februari. UKF är en hembygdsförening utan hembygdsgård. Dessutom finns det tre vanliga hembygdsföreningar i kommunen, var och en med fornminnesobjekt på rikshistorisk nivå. Tillkomsten av fyra föreningar vittnar om Upplands-Brobornas intresse för sin hembygd.

Det treåriga hembygdsprojektet på 1970-talet för att skapa en hembygdkänsla för de många nyinflyttade under miljonprogrammets genomförande vittnar om politikernas bidrag till kunskap om hembygden.

I Kungsängen har man landets största medeltida borgruin efter **Almare-Stäkets ärkebiskopsborg**, som revs efter ett riksdagsbeslut 1517 för exakt 500 år sedan. Man har också skriftliga historiskt intressanta uppgifter om platsens betydelse för tusen år sedan, då norska kungen **Olav Haraldson** år 1007 lyckades ta sig förbi spärrfästet på platsen för borgruinen. Hur han året därpå tog sig ut vid det mindre av de två **Stocksunden** tillhör de allra äldsta skriftligt dokumenterade upplysningarna om begreppet Svitjod.

I Bro-Lossa har vi den internationellt mest uppmärksammade fornminnesplatsen **Rösaring** med sin processionsväg och den nedanför Uppsalaåsen belägna stormannabyn Sanda med en eller flera bronsålderssmedjor, som lämnat efter sig 9 exempel på råmaterial och återfunna smältor i smedjornas golv.

I **Håtuna** har vi historien kring **Håtunaleken** och **Fornsigtuna** omnämna i samband med Olav Haraldssons ovan nämnda besök. Enligt en av de äldsta isländska texterna, den s.k. Ynglingasagan, var det här som Oden slog sig ner och tog sig bostad på platsen, som nu heter Signhildsberg.

UKF har funnits sedan 30 år tillbaka – Det kan ses som en fortsättning på den verksamhet Börje Sandén bedrivit som Riksantikvarieämbetets lokalombud från 1968 fram till UKF:s tillkomst 1987

.....
Ämnet för dagen var **Strandförskjutningen i Mälardalen**. Det är en **bricka** i ett komplicerat forskningsförlopp kring de äldsta **geografiska** och **historiska** texterna som berättar om **orter och händelser i vårt land**. Den del av landet som beskrivs hade namnet **Svitjod** för 1000 år sedan.

Lade ni märke till **under-rubriken** i annonseringen:

”**Landhöjningen** har förändrat kartan och skapat **långvariga problem** för historikerna”.

För att förstå dessa gamla texter rätt, har historikerna alltmer insett vikten av att ta hjälp från andra discipliner såsom **Geologi** och **Hydrologi**. Vad är hydrologi? Det finns med i ett sammanhang som vi stöter på varje dag:

SMHI = Sveriges Meteorologiska och Hydrologiska Institut.

meteorologi = handlar om väder och vind

hydrologi = är det som händer med regnet när det väl är nere på marken; exempelvis översvämingar

Det står också i rubriken något om **problem**. Därför vill jag ägna några minuter åt den saken så att ni, som är nytillkomna förstår bakgrunden till det, som ni sen ska få höra.

När den kända historieprofessorn **Olof Rudbeck på 1600-talet** fick läsa den isländska texten om norska kungen **Olav den Heliges rövertåg i Mälardalen**, blev han jätteglad: ”Där har vi förklaringen till varför vattnet minskar i Fyrisån”, det grävdes ju en kanal i Stockholm så vattnet lättare kunde rinna ut i havet. Felaktigt - det var ett sund här.

Glöm grävningen! Det har aldrig varit någon utgrävning såsom det antydde i Snorre Sturlasons reviderade version av sagan, kallad Heimskringla. När han skrev den tidigare versionen som kallas ”Snorres särskilda saga”, nämns inget om någon utgrävning. Han kan ha fått veta, när han senare besökte Sverige, närmare bestämt Västergötland, att det kan ha börjat bli strömmande vatten i Norrström och att det var via den forsén som Olav Helige tog sig ut på havet. Betänk att Snorre skrev detta ca 200 år efter att Olav varit här. Det kan vid den tiden ha blivit vanligare med strömmande vatten eftersom insjön Mälaren höll på att bildas.

Den äldre s.k. Legendariska sagan beskriver mycket naturtroget att de tre fartygen tog sig förbi ett uppgrundat sund genom att på känt vikingamaneer hoppa ur båtarna släpa dem ca 100 meter vid den passage som i dag kallas Ryssgraven. (*Observera den felaktiga placeringen av Ryssgraven på de officiella kartorna.*).

17-1800-talens historiker påpekar det orimliga i att man skulle kunnat gräva sig ut på samma plats som svenska hären var placerad på. Konventionen under 1900-talet att vrida väderstrecken gjorde att det inte gick att placera den svenska hären någon annan stans.

Men som sagts, Rudbeck trodde på utgrävningen genom ett näs, som inte fanns enligt arkeologisk undersökning i vår tid. Han skrev i sin Atlantika : ”Generationen före oss kunde segla ända upp till **Dombrom** i Uppsala. Men det går inte längre”.

Centralt i det här sammanhanget är att Olav den Helige vistades en lång tid i havsviken Skarven, som börjar vid Stäket. Den heter Skarven än i dag. Vi vet att händelsen ägde rum vid årsskiftet 1007-08 – exakt för 1010 år sedan.

.....

Det finns ett antal 1000-åriga texter som **namnger** orter i vårt land. De berättar om vad som hände under det långa besöket. Texterna ger oss således en mycket gammal historia. Det intressanta är att texterna berättar om Upplands-Bro, eftersom både **Fornsigtuna** och farvattnet **Skarven** finns i kommunen. **Texten säger att Svitjod låg norr om Mälaren.** Under en lång tid av 1900-talet ansåg forskningen att Svitjod låg på bägge sidorna av Mälaren, vilket man får fram om man vrider på väderstecken 90 grader.

.....

Eftersom de första tolkningarna av texterna gjordes av historiker som **inte** kände till **landhöjningen** så ansåg man det som legitimt att ändra på väderstrecken så att de bättre skulle stämma överens med "verkligheten", vilken i själva verket var en helt annan på den tiden jämfört med nu.

Förödande för en sannfärdig forskning var också ändringen av **pluralformen** av det centrala namnet **Stocksunden**. Eftersom man trodde att det bara fanns ett sund vid blivande platsen för Stockholm, så ändrades 'sunden till 'sundet' trots att det hade plural form redan i den bokstavstolkade transkriberingen som finns bevarad på Kungl. Biblioteket. Vid tolkningen till prosatext kunde författarna granska källorna för de kväden som överförts till text, som var mycket svårförståeliga. Denna text har sedan tolkats till nutida språk. (Det är inte Stocksund i Danderyd som är aktuellt i vårt sammanhang)

Det hör till saken att 1200-talets isländska texter hade hållits levande på versmått av olika slag, vilket gjorde det lättare minnas texten. Den låg ju "på tungan" och inte enbart i minnet. Prosatexternas innehåll har därefter sammanställts från flera kväden, där man kunnat finna ut rätt tolkning genom att jämföra olika skalders kväden.

Vi skall erinra oss att skaldekväden var mycket uppskattade som underhållning när folk samlades till möten av olika slag. Även i vår tid står "rappare" för uppskattad underhållning.

I fortsättningen skrev man alltså **Stocksund** – eftersom man trodde att det bara fanns ett sund i det blivande Stockholm. – dvs Norrström. Utifrån detta Stocksund har man sedan skapat ordet Stockholm brukar man påstå.

Man ändrade på väderstrecken i tron att de blivit felaktiga under tidens gång. Några av 1700-1800-talens främsta forskare **ändrade dock inte** på väderstrecken och placerade **inte sagans händelseförlopp vid "gamla stan"**.

Historiker förleddes av **Lauritz Weibull** på 1920-talet till att tro på hans idé, att väderstrecken i **isländska texter** och i Adam av Bremens **latinska text** från 1000-talet **måste vridas**. I praktiken blev det 90 grader.

Grundforskningen för 1000-talets historia **gjordes alltså med 90 graders vridning**. Jag lyckades få kontakt med den ansvariga historikern i den arbetsgrupp som arbetade med revidering och översättning av de tre delar som inte tidigare fanns i svensk tolkning. Historikern erkände i mailkontakter (*15 stycken mellan 2011-03-15 och 2012-10-15*) att man slaviskt följde Weibulls doktrin, rent av utnyttjade möjligheten att "ändra på väderstrecken för att lösa andra problem i Adams text". Detta intrikata exempel kan bli aktuellt att närmare diskutera i annat sammanhang. Här återger jag forskarens omedelbara reaktion när jag hörde av mig. **"Det är sannerligen ganska nya toner, så lång tid efter att vi fick utgivet Adamöversättningen 1984. Det är 27 år sedan !"**

Ingen hade uppenbarligen tagit kontakt med honom om Weibulls väderstreck, som var en stor diskussionsfråga i översättningens kommentardel och i recensionen i HT. Fler frågeställningar finns i artiklarna om Adam av Bremen på UKF:s hemsida. Jag visste tack vare andra kontakter att historikern i arbetsgruppen kring Adams bok i själva verket år 1992 insett att det inte var några fel på Adams väderstreck. Men ingen hade påtalat detta förrän jag fick kontakt med honom 2011.

Ett viktigt faktum:

Författarna till de stora historiska samlingsverken, 10-bandsverket från 60-talet och 8-bandsverket, säger **inte ord om att Olav skulle haft något med Stockholm att göra**. Man säger i klartext inget alls om Weibulls väderstrecksidé. Däremot sägs i en offentligt publicerad tidningsartikel ”att hans forskningsresultat blivit förbisprungna av senare forskning”.

För ett år sedan stod det emellertid klart att historien om **Olav / Stockholm** återuppstått. Och dessutom att en ännu mer tvivelaktig historia om kung Agne återupplivats. Agne skulle några 100 år före Olav ha varit knuten till det som skulle bli Gamla stan.

Berättelsen om Agne är i texten tydligt förknippad med Stocksunden - ej Stocksund. Argumentet för att han skulle ha med Stockholm att göra har inget bevisvärde. Den idén förkastades av Erik Lönnroth med stor medial uppmärksamhet 1942.

Det tycks nu vara så att en yngre generation av främst arkeologer har kunnat ta till sig en mycket gammal förkastad forskning på internet om Stockholms allra första historia. Det framgår av en bok om **Stockholm före Stockholm** som kom ut förra året

Lokalhistorien kan finna nya argument

Vår lokalforskning har hittat starka argument i form av kartor och beskrivningar av otroligt kraftiga översvämningar vid Stocksunden = Almarestäket. Det allra högsta ägde rum år 1780. I Inrikes tidningar läser man att isgången var så svår att färjans 5 tums tross slets av och att såväl färja som människor på ett isflak drevs långt ut på Görvåln. SMHI anger nivåskillnaden till 2.79 meter!

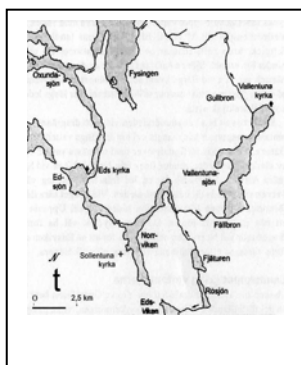
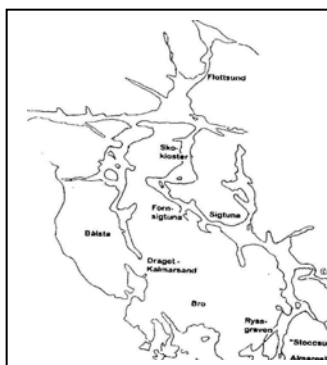

Vid tidpunkten för Olavs utbrytning vid Lilla Stäket var översvämningen inte tillräckligt stor för fri passage genom "lilla Stocksundet" alias Ryssgraven. Det var helt naturligt för besättningarna att tolka situationen som att de kom ut på havet. Kartan från 1690 visar var Olavs tre fartyg som övervintrat i Skarven bör ha tagit sig ut. Obs det fanns ingen bro år 1008.

Vi har i vår forskning konstaterat att Skarven vid högvatten bildar ett eget vattensystem som har sitt utlopp via Stäket/Stocksunden i havet under en längre eller kortare tid, framför allt på våren. För att det skulle kunna bli så stora mängder överskottsvatten borde det finnas ännu fler vattenområden än

det som ligger norr om Skarven.

Mina misstankar förstärktes när jag på Generalstabens Konceptkarta från 1932 fann att vattensystemet öster om Upplands-Bro också släppte sitt överskottsvatten i in Skarven i trakten av Runsa fornborg (*i högra nedre hörnet av den vänstra kartbilden*) Smältvatten från Vallentunasjön, Fysingen och Norrviken rinner alltså

norrut och in i Skarven för att så småningom passera det smala Stäketsundet. Detta vattensystem finns beskrivet både i en kartskiss av Rasmus Ludvigsson på 1500-talet och i en mycket detaljerad beskrivning av Martin Aschaneus på 1600-talet. Den senares beskrivning finns i Gunnar Gihls avhandling Sigtuna och Norrsunda från 1925.

Ovanstående två vattensystem har jag inte funnit omnämnda i de historiska forskningsrapporterna, vare sig i medeltidsforskarskningens arbeten om hur Olav lyckades ta sig ut ”på havet” eller i andra historiska sammanhang.

Så här står i den isländska texten om hur det gick till när de tre skeppen tog sig ut på det som de trodde var havet vid Lilla Stäket, vilket endast var farbart när det var extra högt vattenstånd. Våren 1008 var det inte tillräckligt hög vattennivå för normal segling. Man måste dra båtarna över grundet. Så här står det i en isländsk text:

”Konung Olav lät då alla skeppen lägga styrena ur lag och hissa seglen i topp, det var blåsande vind, de styrde med årorna, skeppen gingo med fart ut över grundet och kommo alla hela i havet”.

Denna skrivning ser jag som en beskrivning av en normal situation för båtfärder på floder under vikingatiden. Det har framhållits att det skulle vara ett exempel på underverk förknippade med Olav !!

Märkligt är att den isländska författaren kunde veta att ett vattendrag i Svitjod var övermåttan stort och bredde ut sig kretsformat. Varför talar han om för sina landsmän att det kan vara svårt att ta sig in med båt i Svitjod när det är vårflod ? Ett land, som ligger på andra sidan Norge. Hur kunde han veta att om man åker in i Skarven kan man besöka många platser och att man måste ta sig ut ur vattendraget på samma ställe som man gick in.

Övermåttan stort vatten

”Inne i Svitjod finns ett övermåttan stort vatten som heter Skarven. Det är en smal fjärd utåt, men kretsformigt inåt landet och där ligga bebyggda trakter på alla sidor invid vattnet

Mycket regn i Svitjod

”Det föll den tiden mycket regn. I hela Svitjod faller vart rinnande vatten ut i Skarven och från denna går ut till havet allenast en mynning som är så smal, att mången å är bredare.

Då det regnar mycket och töar, faller vattnet så häftigt, att det är fors i sundet och Skarven stiger så mycket upp på landen, att det är stor översvämning. Konung Olof lät då alla skeppen lägga styrena ur lag och hissa seglen i topp, det var blåsande vind, de styrde med årorna, skeppen gingo med fart ut över grundet och komma alla hela i havet.”

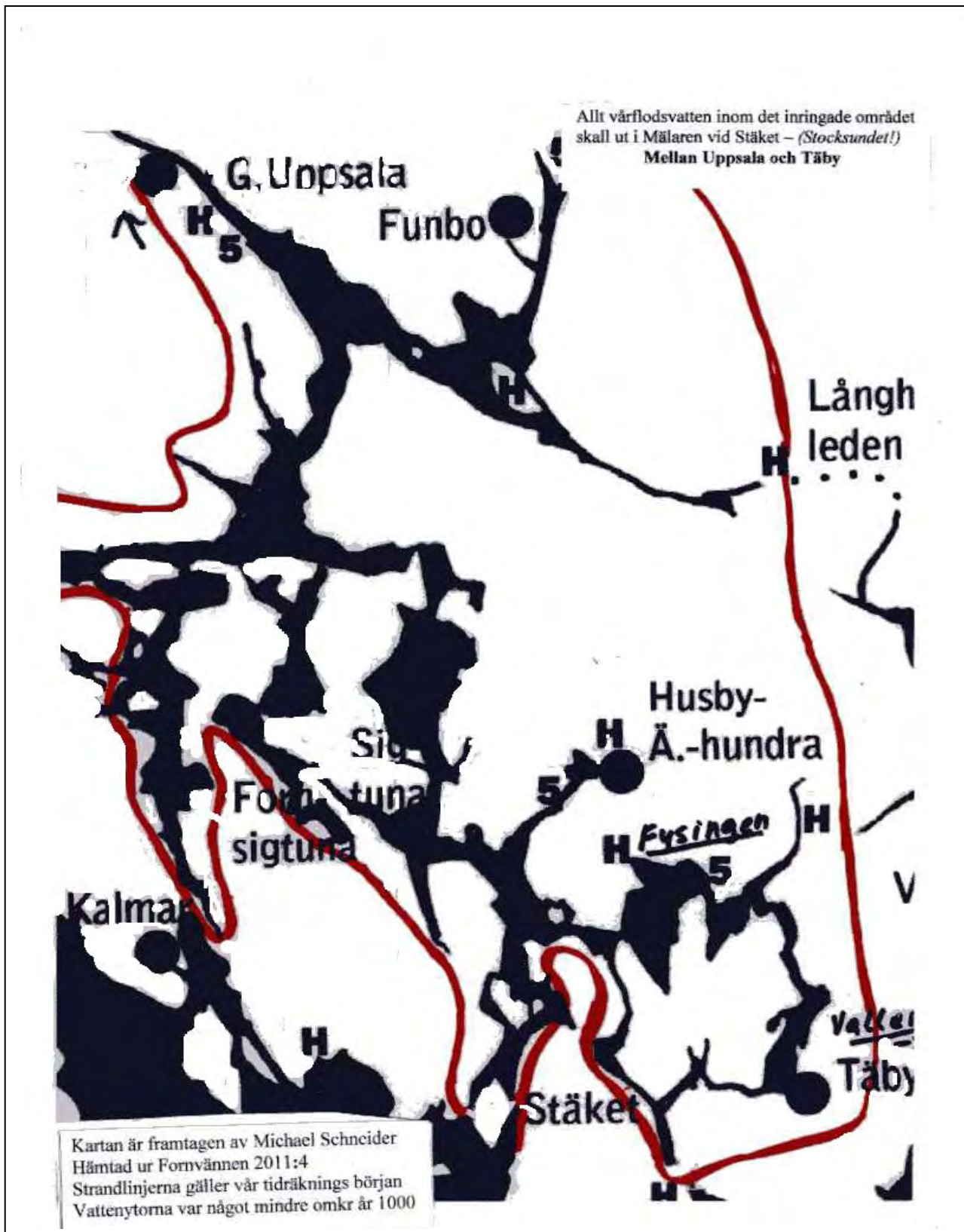
Varför har en isländsk författare ansett det nödvändigt för islänningar att känna till de märkliga hydrografiska egenheterna?

[Länk till den utförligare filen](#) med föregående föredrag nov 2016

Du hittar samma fil från Hemsidans startsida under rubriken i vänsterspalten:

Missade du Föredraget / Exursionen Klicka på ordet Klicka

Välj Vikingatida ortnamn 2016

Allt vatten skall ut genom Stäketsundet äv. det som kommer från Täby
 Norrifrån kommer vatten från Fyrisåns alla tillflöden
 Västerifrån kommer vatten från Örsundaån som börjar norr om Heby
 Strandlinjerna är inlagda efter 10-meters kurvorna – således vår
 tidräknings början. Vattenytorna var på Olavs tid mindre än på kartan.